

La Festa de Sant Antoni

Actes de les III Jornades d'Estudi
de la Festa de Sant Antoni Abat

Canals, 10 i 11 de gener de 2014

Edita: LA PEBRELLA, ASSOCIACIÓ CULTURAL

Apartat de correus núm. 141 46650 CANALS Telf. 689 331 190

www.lapebrellacanals.blogspot.com

canals@lapebrella.org

La celebració de les III JORNADES D'ESTUDI SOBRE LA FESTA DE SANT ANTONI
ABAT han rebut el suport de:

**ASSOCIACIÓ D'ALUMNES
DE L'ESCOLA D'ADULTS
DE CANALS**

I la col·laboració de:

ASSOCIACIÓ CULTURAL LO LLAÛT, ASCÓ (TERRES DE L'EBRE)

FESTES.ORG - APLEC DELS PORTS UNIVERSITAT DE VALÈNCIA,

VICERECTORAT DE CULTURA I IGUALTAT, EINES, ESPAI DE FORMACIÓ -

AJUNTAMENT DE CANALS, CENTRE CULTURAL CA DON JOSE

Correcció lingüística: Enric Fombuena, Dolors Gallach, Fina Garcia, Mª Josep Juan,
Pere Martínez, Antoni Vicent Pérez, Llum Pérez.

Primera edició: Novembre 2014 – Tiratge 300 exemplars.

© dels textos: els autors

© d'aquesta edició: La Pebrella, Associació Cultural

Edició i fotografia de coberta: Francesc Tormo.

Montesa i Sant Antoni: unes notícies de llurs relacions

JOSEP CERDÀ I BALLESTER

Segons els entesos, Sant Antoni va nèixer a l'actual Kiman-el'Arus, Egipte, al sud de Memfis, allà per l'any 251 després de Crist, i va faltar quan tenia poc més de cent anys, el 356¹. Les seues relíquies es van traslladar a Sant Julià d'Arles el 561, però la celebració del seu trànsit a Europa no es va generalitzar fins als segles X i XI.

Al nou regne de València, la devoció a Sant Antoni degué arribar amb els nous pobladors cristians. A l'actual comarca de la Costera, a l'Edat Mitjana, li dedicaren l'església parroquial de Canals, que el 1401 tenia per titulars *Sancti Anthonii et Nativitatis Beate Mariæ*². El 1535 es consagrà al seu nom la parròquia de Cerdà. D'altra banda, Àlvar Monferrer documenta ermitoris dedicats al Sant a Moixent i Xàtiva³, mentre que Sergi Gómez parla de la benedicció d'animals a la capital de la Costera⁴ i Vallada, i també de fogueres en el seu honor a Xàtiva.

Pel que fa a Montesa, les dades més antigues relacionades amb "Sant Antoni del porquet" es remunten al 1370, data en la que Berenguer Vila, veí del poble, prengué possessió del benifet que havia instituït abans a l'església parroquial, a l'altar sota la invocació de Sant Joan Baptista i Sant Antoni *confessoris*⁵. El 1386 tenia quinze lliures de renda anual i altres censos, i el patró era Nicolau Vila, de Canals. A més, l'altar comptava amb un calze, una patena, ornaments sacerdotals i altres objectes que no s'especificuen⁶. La fundació es mantingué uns quants segles, fins que va faltar el darrer beneficiat, mossén Antonio García Perales, que va morir a Montesa el 30 de setembre de 1799⁷. Mossén García l'havia obtingut de mossén Joseph Requena, la làpida funerària del qual podem observar, encara hui, al presbiteri de l'església, sent l'única que es conserva de les que cobrien el terra del temple⁸, pavimentat el 1930 amb el taulell hidràulic actual.

Al retaule d'Ànimes de l'església de Montesa, a la part inferior de la polsera dreta, es conserva una pintura de Sant Antoni, de 70 x 26 cms. El fragment en qüestió (imatge 1) presenta Sant Antoni a la manera tradicional: ancià, calb, amb llarga barba i sostenint un bàcul amb la mà dreta. L'altra mà subjecta un llibre i una campaneta, mentre, als peus assoma un porquet de pell negra.

El retaule, del darrer terç del segle XVI, és obra del pintor Vicent Requena,

el mateix que va pintar el *Braç Eclesiàstic* del palau de la Generalitat; hui és una de les pintures més reeixides que conserva l'església⁹.

La devoció al sant egipcià es completava, fins a l'any 1936, amb una imatge de Sant Antoni de vora metre i mig d'alçada¹⁰. Amb el seu retaule –suposem–, estava situada a la tercera capella de la part de l'Epístola del temple parroquial¹¹ i no va ser reposada després de la Guerra.

Pel que fa a la festa, degut a la desaparició del fons antic de l'Arxiu Parroquial, les dades són ben minses. Tot i això, en un informe remés al *Consejo de Castilla* el 1771, hi consta una festa a sant Antoni Abat, amb una despesa de sis lliures i tres sous, costejada per un veí del poble¹². Ja al segle XX, entre els anys 1925 i 1929, la festa l'organitzaven tres clavaris, amb unes despeses de 25 pessetes que incloïen, a banda de l'assignació del rector, sagristà i acòlits, una partida per a un *sochantre* i organista. Els actes previstos es duïen a terme en el dia dedicat al Sant, el 17 de gener, i segons testimonis orals, abans i després de la Guerra¹³ (in)Civil es feia una foguera a la plaça de l'església, la benedicció d'animals i una espècie de *parells*, com a Canals.

Finalment, no podem assegurar la presència de “Sant Antoni del porquet” a la toponímia urbana, doncs hui és Sant Antoni de Padua qui compta amb carrer i retaule de taulellets, del temps de la postguerra, encara que els testimonis orals no acaben de decidir quin dels dos Antonis donava nom al carrer que desemboca en el portal de Bonaire; fins i tot també el de Padua comptava amb devots que li feien festa allà pel 1771¹⁴.

Encara que sense vincles amb el poble, un cavaller de l'orde de Montesa, fra Gaspar de la Figuera, deixà escrita una hagiografia del Sant, editada a València el 1665, a les premses de Gerónimo Vilagrassa, amb el títol següent: *El Sol del Oriente: Vida y victorias del grande Antonio Abad, sacro archimandrita de Egipto* (imatge 2). El llibre¹⁵, segons declaracions del mateix autor, és una traducció al castellà, amb addicions, del text escrit per Sant Atanasi sobre Sant Antoni, com es pot llegir a la mateixa portada de l'obra: “escrívelas por el texto de San Athanasio, con versión parafrástica española, analectas a ella”. L'autor ja havia dedicat un text a glossar les excel·lències d'alguns sants, doncs el 1658 va publicar, també a València, *Miscelánea sacra de varios poemas*¹⁶. Fins i tot, hom va imprimir una obra pòstuma, on en to apològic descriví les vides de Sant Jordi i de fra Miquel d'Aràndiga¹⁷, un frare de Montesa, membre de l'Orde militar, martiritzat en 1577.

Pel que fa a l'autor, fra Gaspar de la Figuera, procedia d'una família de la petita noblesa i va nàixer a Olocau del Rei el 1623. Va ser senyor de Saranyana –hui dins del terme de la Todolella, a Castelló–, i el 1646 fou nomenat batlle general de Morella i les seues aldees. El tretze d'agost de 1660, al convent de Sant Cristòfol de València, va ser creuat cavaller de Montesa, una distinció des-

tinada potser a reforçar la seua condició nobiliària. Don Gaspar va faltar quan tenia 50 anys, el 1673, sent soterrat a l'església major de Morella. Fidels a la tradició familiar, també van ser cavallers de l'orde de Montesa, en 1675 i 1695, els seus fills Juan i Jorge de la Figuera i Marçà, així com el seu nét Benito (1716), que assolí la dignitat de lloctinent general de l'Orde, la més important de l'orde militar del Regne¹⁸.

NOTES

¹ MONFERRER i MONFORT, Àlvar, *Sant Antoni, sant valencià*, València, Consell Valencià de Cultura, 1993, pp. 17-18.

² CÁRCEL ORTÍ, María Milagros; BOSCA CODINA, José Vicente, *Visitas pastorales de Valencia (siglos XVI-XV)*, València, Facultat de Teologia "San Vicente Ferrer", 1996, p. 354.

³ MONFERRER, À., *Sant Antoni...*, *ob. cit.*, p. 41.

⁴ GÓMEZ i SOLER, Sergi, "Les festes de Sant Antoni a les comarques de València", en AAVV, *Sant Antoni Abat: festa i patrimoni cultural*, Canals, Ajuntament (*et alii*), 2007, pp. 144-145.

⁵ AHN [Archivo Histórico Nacional], *Clero*, lib. 19335, f. 257v. El llibre conté les possessions dels successius beneficiats fins l'any 1660; el comentem a l'obra sobre els arxius comarcals citada a la nota següent.

⁶ 1386, juny 26. Visita a la parròquia de Montesa per Antoni Matheu, vicari general, d'ordre de Jaume d'Aragó, bisbe de València, en CERDÀ i BALLESTER, Josep; PÉREZ GIMÉNEZ, Juan Ignacio; SERRA ESTELLÉS, Xavier, *Inventari dels Arxius Parroquials de la Costera*, València, Facultat de Teologia "San Vicente Ferrer", 2013, pp. 199-202.

⁷ 1918, juliol 22. Montesa. Informe de mossén Pasqual Gisbert Jordà, rector de la Parròquia, sobre les fundacions i capellanies: Arxiu Parroquial de Montesa [APM], sign. 5.4.N/2

⁸ Duu la inscripció següent: AQVI YACE / MOSEN JOSEP REQVENA / RVEGUEN A / DIOS PO[R] EL / [M]VRIO A 7 / [DE] [MA]RZO / [AÑO?] 1761.

⁹ SANCHIS SIVERA, José, *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*, València, Tipografía Moderna a cargo de Miguel Gimeno, 1922, p. 30.

¹⁰ "8. [Imagen de] San Antonio Abad, de 1'45 mts. Quemada" en *Relación de objetos desaparecidos o destruidos de la Parroquia de Montesa* [3-IV-1939]: APM, sign. 5.2/1

¹¹ SUCÍAS APARICIO, Pedro [prevere, Énguera, 1844 - +València, 1917], *Apuntes históricos de la villa de Montesa*, Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu, mss. 23, [s.p.], [p. 35]

¹² "Estado de las hermandades, cofradías y congregaciones de la ciudad de San Phelipe y pueblos de su Gobernación": AHN, *Consejos*, leg. 7105, f. 25v. El fons en qüestió el descriu ROMERO SAMPER, Milagrosa, "El Expediente General de Cofradías del Archivo Histórico Nacional. Regesto documental", *Hispania Sacra*, n° 40 (1988), pp. 205-234. El nostre agraïment a mossén Josep Brosel, *olim* rector de Carpesa, per haver-nos facilitat les dades relatives a Montesa.

¹³ Es conserva una fulleta amb el llistat dels clavaris de Sant Antoni per a l'any 1960, sense més: APM, sign. 3.1.5

¹⁴ “Estado de las hermandades, cofradías y congregaciones...”, *cit.*, f. 25v.

¹⁵ En xarxa, pot trobar-se al buscador de llibres de Google.

¹⁶ “En Valencia, por Juan Lorenço Cabrera, delante la Diputación, año 1658”, disponible en *Biblioteca Valenciana digital* (Bivaldi).

¹⁷ FIGUERA i CUBERO de MONFORTE, fra Gaspar de la [cavaller de Montesa (1660-1673)], *Vida, martirio, reliquias, templos, milagros, apariciones i excelencias del insigne mártir i esforzado capitán de Christo San Jorge [...]. Añádese a esta obra [...] una breve relación de la vida i martirio del padre frey Miguel Arándiga...*, València, Antonio Balle, 1738, disponible en Bivaldi.

¹⁸ Informació sobre els cavallers en qüestió en CERDÀ i BALLESTER, Josep, *Els cavallers i religiosos de l'orde de Montesa en temps dels Àustria (1592-1700)*, tesi doctoral, Universitat de València, 2012 (<http://roderic.uv.es/handle/10550/24971>), pp. 1005-1011 del pdf.

EL SOL DEL ORIENTE:
VIDA, Y VITORIAS
DEL GRANDE ANTONIO
ABAD, SACRO ARCHI
MANDRITA DE
EGIPTO.

ESCRIVELAS

POR EL TEXTO DE SAN ATHA
naño con versiou Parafraſtica Eſpañola,
I Analeſtas a ella

DON GASPARD DE LA FIGVERA CVBERO
de Monforte, Cavallero de la Orden de Nuestra
Señora de Montesa, i San Iorge de Alfama, Boyſ-
le general de Morilla, y Iuez de Cauſas
pias por ſu Mageſtod.

DEDICALAS.

AL SEÑOR DON ANTONIO FERRER, Y
Diez, ſeñor de la villa, Caſtillo, y Varonia de Au-
dilla, y lugar de Benicalaf, Cavallero de la meſma Ori-
den, del Conſejo de ſu Mageſtad, ia Regente de la
Real Chancelleria del Reyno de Valencia, i aora
Conſejero, y Abogado Fiscal en el
Sacro, y Supremo de
Aragon.

Con licencia en Valencia, por Geronimo Vilagrava, Im-
preſor de la Ciudad, y del Santo Tribunal, junto al
molino de Rorela, año 1665.

*Vicent Requena el Jove (1556-ca. 1606) **Sant Antoni Abat** fragment del retaule
d'Ànimes de l'església parroquial de Montesa*

